

En fattigläkares kamp för hemlösa män i Stockholm

Andrew Alfvén (1870–1960) växte upp i en frikyrklig miljö. Han var bror till tonsättaren Hugo Alfvén. Under några år studerade han till präst men sadlade om och började läsa medicin. Som en av Stockholms fattigläkare ägnade han större delen av sitt liv åt att hjälpa hemlösa män i Stockholm.

Alfvén och ytterligare en läkare, med dr Jakob Billström, ingick i en grupp om tolv samhällsintresserade män, »1912 års män«, som under vintern 1912–13 i team om två till fyra övernattade på olika ungarshotell och härbärgen i Stockholm för att där göra deltagande observationer. De klädde sig i arbetskläder, sotade lätt ansikte och händer för att inte bli igenkända under sin rätta identitet. En arbetsmetod som benämns wallrafferi efter den tyske författaren Günter Wallraff, som under 1900-talets senare hälft gjorde starkt socialkritiska reportage under förklädd identitet. »1912 års män« uppgav vanligtvis sina riktiga namn när de tog in på övernattningsställena. De skrev rapporter om sina besök – rapporter som sedan sammanställdes och publicerades i Social Tidskrift [1].

Undersökarna ville genom publiceringen påverka den allmänna opinionen för att förbättra standarden på härbärgen och ungarshotell, som vid denna tid utmärktes av snusk. I bäddarna fanns det fullt av ohyra, loppor och löss. Innan de smutsiga och exkrementnedsölade lakanen byttes ut kunde tio män ha övernattat i dem.

I rapporterna framkom att luften var starkt förorenad av urin- och tobaksdoft, utdunstningar, riklig väderavgång m m. Möjlighet till kroppslig renhållning

saknades. Lokalerna saknade allt som kunde vara upplivande för sinnet. Det fanns inte någonstans ens en billig reproduktion av någon tavla.

Undersökarna kritiserade också att både härbärgen och ungarshotell drevs efter rent privatekonomiska principer och att det inte fanns någon verksamhet som kunde lyfta gästerna i andligt eller kroppsligt hänseende. Eftersom gästerna förbjöds tillträde till härbärgena från klockan nio på förmiddagen till klockan sex på eftermiddagen, hade de inget annat tillhåll än krogarna. En daglig alkoholisering blev därför ofta följden.

Det fanns också stor risk för spridning av smittsamma sjukdomar. Dr Billström berättar om en alkoholiserad man som hade en utvecklad tuberkulos med kaverner över större delen av höger lunga, mindre på den vänstra, och som fick ligga över endast en natt på varje ställe då han genom sin hosta störde kamraternas nattsömn. Denne man iakttog ingen som helst försiktighet med sina upphostningar, som sannolikt var fulla med baciller.

Ledde nu dessa starkt socialrealistiska fältrapporter till någon förbättring av förhållandena på huvudstadens ungarshotell och härbärgen för män? Ja, framför allt genom insatser från den filantropiska Föreningen Söderhem, som bildades 1914 hemma hos dr Alfvén [2]. Föreningen ville förbättra övernattningsmöjligheterna för medlösa ensamstående män. Den medicinska och humanitära sidan av hjälpen ansågs vara av stor betydelse. Den inre krisen i föreningen bestod av Andrew Alfvén, rektorn vid Norra Real, Carl Svedelius, och advokaten Axel Gard.

»1912 ÅRS MÄN«, som iklädda arbetskläder gjorde deltagande observationer på Stockholms ungarshotell och härbärgen. Andrew Alfvén, med pipskäggs och slokhatt, är tredje mannen från vänster i övre raden.

Foto: G H von Kocks samlingar i Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

SJUKRUMMET
i Söderhems
härbärge var ett
vanligt rum, där
man väntade på
sin tur i kretsen
av de andra
»gubbarna« me-
dan läkaren och
sjuksköterskan
plåstrade om
gästerna.

Foto: Föreningen Söderhem

PELIKANEN,
ungkarlshotell
som invigdes
1929. Här fanns
både separat
väntrum och en
»poliklinik« av
modernare
snitt.

Foto: Föreningen Söderhem

1914 övertog föreningen driften av den gamla arbetsinrättningen/natthärbärgat Träffen vid Stora Glasbruksgatan 25 i Stockholm. Fastigheten rengjordes, reparerades och moderniserades. När ombyggnaden var klar hade härbärgat ca 340 logiplatser. Anläggningen bytte namn och benämndes sedan Söderhem.

På Söderhem inrättades också ett mottagningsrum för de sjuka. Läkarmottagningen hade öppet två kvällar i veckan. Dr Alfvén hade hjälp av en sjuksköterska, och man arbetade dessa kvällar tills alla sökande fått hjälp och blivit omplåstrade. De vanligaste åkommorna var skavsår, förkylningar och ledsador. Uteliggarna klarade sig oftast från allvarliga frostsador. Vid tecken på allvarligare sjukdom remitterades patienterna till Maria eller Sabbatsbergs sjukhus. Ett litet husapotek ställdes till läkarens förfogande. Läkarmottagningen på Söderhem kan sägas vara en mycket tidig föregångare till den vårdcentral för hemlösa, Hållpunkt Maria (numera benämnd Hållpunkten), som 2001 öppnades på Södermalm i Stockholm [3].

Dr Alfvén var upprörd över att personer som led av smittsam lungdot i årtal vistades på olika härbärgen. Så gott det gick försökte man isolera dem som visade sjukdomssymtom från andra nattgäster. Efter första världskriget fanns en rädsla för att tyfusen från Polen skulle få en epidemisk spridning i Stockholm. Efter som sjukdomen överfördes via klädlusen ansågs natthärbärgena vara tänkbara smittkällor. Avlusningsugnen på Söderhem användes därför ständigt, och sjukdomen kom heller aldrig in på detta härbärge.

För de män som bodde på Stockholms natthärbärgen ordnades 1914 kulturella möten i Nicolai församlingssal i Gamla stan. Männerna fick höra föredrag, och det bjöds på sång och musik över en kopp kaffe. Avslutningsvis serverades gröt och mjölk. Så småningom flyttades denna verksamhet över till Söderhem, där en kyrksal restaurerades. I denna framfördes genom rektor Svedelius' kontakter, musik och sång av Norra Reals blåsorkester och gosskör. Föreningen hade också ett bibliotek, och i början av 1920-talet hade man över tusen utlåningar per år.

Ytterligare ett natthärbärge fick Föreningen Söderhem hyra innan den 1921 köpte sitt första egna natthärbärge på Köpmangatan 15 i Gamla stan. Föreningen byggde också ungarshotell i Stockholm, dels Vale, som öppnade 1927 på Norrmalm med 108 gästplatser, dels Pelikanen på Södermalm, som togs i drift 1929 med 428 sängplatser. De sanitära förhållandena

på Pelikanen var mycket goda, och det fanns särskilda rum för sjukvården.

Utän kostnad för logerarna gjorde läkaren besök på Föreningen Söderhems alla hotell två kvällar i veckan, och på Pelikanens mottagning fanns varje dag en sjuksköterska.

Sedan Föreningen Söderhems start 1914 hade Alfvén fungerat som dess läkare. När han 1942 slutade sin tjänstgöring fortsatte dottern dr Gunnel Alfvén-Palmstierna faderns gärning i ytterligare sex år. Vid Föreningen Söderhems 35-årsjubileum 1949 avsåg sig den då 80-årige Andrew Alfvén förnyat mandat i styrelsen.

Fullmäktige i Stockholms stad beslutade 1983 om kommunalisering av ungarshotellen Vale och Pelikanen. Föreningen beslutade 1985 att som gåva till Stockholms stad överlämna de två hotellen, och föreningen upphörde med sin verksamhet 1986.

Det kan också nämnas att Andrew Alfvén tillsammans med ovan nämnde Jakob Billström varit med och bildat Svenska läkares nykterhetsförening.

Andrew Alfvén förde under 1900-talets första halvsekel en enträgen och framgångsrik kamp för att förbättra situationen för de bostadslösa och mest behövande männen i Stockholm. Han hade en helhetssyn i det att han inte enbart verkade för förbättring av männens boendemiljöer utan också såg till att både förebygga epidemier och ge männen medicinsk vård och behandling vid sjukdom. Han medverkade dessutom till att männen i sin utsatthet fick tillgång till olika kulturella aktiviteter. I dagens diskussioner om hur vi skall komma till rätta med hemlösheten i vårt land har vi en del att lära av denne innovativa och humanistiske läkare.

Det som är något förvånande är att inte bostadslösa kvinnor, trots att de var färre, också blev föremål för uppmärksamhet från Föreningen Söderhems sida. Inger Ström-Billing anger i sin bok om ungarshotell [2] att det fanns andra föreningar som tagit till sin uppgift att ta hand om andra utsatta grupper, t ex ensamstående kvinnor. Detta är nog inte den enda förklaringen till Föreningen Söderhems inriktning på bostadslösa män – en inriktning som sannolikt också påverkades av kvinnans svaga ställning i Sverige under 1900-talets första decennier.

REFERENSER

1. Alfvén A. Ungkarlshotell och natthärbärgen i Stockholm. Några av huvudstadens förnämsta påsthärdar. Social Tidskrift 1913;3:97-126.
2. Ström-Billing I. Ungkarlshotell. Föreningen Söderhem, enskild filantropi och allmän

socialvård 1900–1986. I: Stockholmsmonografier. Vol 94. Stockholm: Stockholms stad; 1991.

3. Olsson I. Hållpunkt Maria håller koll på hemlösa sjuka. Konkret sjukvård med tydliga diagnoser. Läkartidningen 2001;98:5841-2.

Jan Halldin
leg läkare, med dr, Stockholm